

ВЪЛШЕБСТВО И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

Обаянието Е. Т. А. Хофман. Faszination E.T.A. Hoffmann.

Съставител Светла Черпокова, София: Национално издателство
за образование и наука „Аз-буки“, 2024, 423 стр., ISBN 978-619-7667-69-1

Соня Александрова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

В самия край на 2024 г. излезе от печат юбилейния сборник с изследвания „Обаянието Е. Т. А. Хофман“, достоен финален резултат от конференцията „Е. Т. А. Хофман в България“ – Пловдив, 2019 г., и съпътстващите я културни инициативи. Поводът за всички събития, довели до тази заслужаваща внимание книга е 200-годишнината от издаването на „Малкият Цахес, наречен Цинобър“, затова и произведението вдъхновява много от представените научни интерпретации. Същевременно то се превръща в изходна точка за разширяване на аналитичната перспектива над творчеството на Хофман, неговата рецепция в България, преработката му в различни жанрове и епохи. Всеки отделен текст в сборника щрихира част от картината на разбиране, боравене и отношение към романтичeskия автор. Всеки има ярък глас, неповторима гледна точка, различна методология, но се сговаря хармонично с останалите, изграждайки фина мрежа от професионални прочити.

Първата част на сборника¹ „Магията Хофман“ се открива с любопитния съпоставителен текст на Бернхард Шемел „Магическата пиеса“, посветен на магическата пиеса за деца „Малкият Цахес“ на К. Талбург от 1868 г. Шемел проследява приликите и различията между изходния текст – новелата „Малкият Цахес, наречен Цинобър“ – и по-късната драматургична интерпретация, като набляга на причините, породили всяко разминаване. Изследването е от особен интерес, защото анализира художествен текст, почиващ на Хофмановата творба, убягнал от изследователското внимание. И също така през трансформациите на героите и събитията представя различна перспектива към рецепцията на Хофман близо половин век след създаването на първоизточника.

Следва представянето на „Архивът „Е. Т. А. Хофман“ и на портала „Е. Т. А. Хофман“ в Берлинската държавна библиотека. Цял един свят, посветен на изключителния творец на романтизма“. В този информативен текст Кристина Шмитц синтезира историята на сбирката, но също така принципите за придобиване на

експонати и за тяхното разширяване. Систематизира основните елементи на специализирания портал, видовете дигитализирани материали, различните области на полезност на достъпните материали.

В началото на втора част „Фантастични видения и интерпретации“ професионалният анализ на Камелия Николова представя три драматургични версии на режисьора Теди Москов по новелата „Малкият Цахес, наречен Цинобър“. Изследването сравнява трите спектакъла („Фантасмагории“ от 1988 г., 1989 г., 2003/2004 г.) от гледна точка на техните политически послания и на театралния им език. „Театралните интерпретации на Теди Москов на „Малкият Цахес, наречен Цинобър“ на Е. Т. А. Хофман“ се фокусира върху импровизационно-клоунадната естетика на режисьора, като подчертава актуалността на режисьорската адаптация спрямо конкретната социополитическа обстановка на времето на всяко представление и закрепването на обновителния театрален почерк на Москов посредством интерпретацията му на Хофмановите послания.

Театралната перспектива в сборника е продължена от изследването на Анна Топалджикова „Фантастичните видения на Хофман – предизвикателства към съвременната драматургия и театър“, фокусирано върху мотиви от текстове на Хофман, които стават повод за драматургична и театрална интерпретация. През образите на двойника, на лудостта, на виденията и на магическото авторката изтъква съзвучието на творчеството на немския романтик с природата на театъра. Като убедителни аргументи към тази хипотеза са анализирани съвременният драматургичен текст на Роланд Шимелпфениг „Арабска нощ“ и драматургичната адаптацията като „свърхинтерпретация, създадена като сценарна основа за клоунаден спектакъл“ (68) на приказката „Малкият Цахес, наречен Цинобър“ от Стефан Москов.

Аналитичният прочит на Димитър Камбуров на „Малкия Цахес, наречен Цинобър“ задава логическата линия на трета част на сборника „Социокултурни (де/ре)конструкции“. В интригуващия си текст „Е. Т. Амадеус Хофман между Цахес и Цинобър: Постромантическа публичност, култура на култа и постигната“ той най-напред интерпретира романтизма като вид естетическа революция, която поглъща и най-рефлексивно-ироничните си деца като Бонапарт, Бетховен и самия Хофман, като и тримата са преразгледани през алегоричния образ на Цахес-Цинобър. След това отчита, че опитът за разчитане на тази алегория неминуемо я вкарва в нерешими противоречия, за да я окачестви като алегория на романтизма като автентичен и значи самоубийствен модернизъм, който предлага алтернативата между класиката и забравата; преди да завърши с разсъждения за Цахес-Цинобър, като антиципация на култ-културата на късната модерност, в която „ако схванем Цахес като несъзнавано изтласкан „низвергващ“ автопортрет на Хофман, можем да проследим цялата траектория на публичността в постромантическата култура на култа“ (93).

Следва интерпретация на Младен Влашки на разказа на Ана Зегерс „Среща на път“, която очертава две отделни важни траектории. От една страна, убедително аргументира не/състоялата се рецепция на този важен за литературната история текст у нас и причините за изгубването му в превода и в контекста. „Странни срещи... в Прага и в София“ коригират оптиката ни към разказа, в който в едно пражко кафене Зегерс събира Хофман, Гогол и Кафка; като посочва и анализира важните междутекстови препратки и цитати, контекстуализира Зегерсовия текст и неговия превод у нас. От друга страна, логично се вписва в линията на влияние на Хофман над творци от следходни епохи „... авторката създава [разказа] като част от своите литературни опити да бъде реабилитирана фантазността в рамките на социалистическия реализъм и като принос към дебата върху проблематиката за „литературната действителност, която да не се възприема единствено като пряко отражение на обществената“ (108).

Трето бдение завършва с красноречивия текст на Дарин Тенев „Хофман и котките на деконструкцията“, който представя един аспект от рецепцията на Хофман във Франция – интерпретацията на различни негови текстове („Еликсирите на дявола“, „Пясъчният човек“, „Житейските възгледи на котарака Мур“) през теоретизиращата призма на двойниците (нарцистични, страшни и иронични) на Сара Кофман от 1970-те години. Изследването му осветява под различен ъгъл отношението на деконструкцията към романтизма и очертава едно саморефлексивно проблематизиране, към което деконструкцията насочва.

Четвърта част на сборника започва с текста на Огнян Ковачев „Безпокойство на готическото родство: жанрова и естетическа разнородност в романа „Еликсирите на дявола“ от Е. Т. А. Хофман“, който представя естетически и културноисторически взаимодействия между явления от британската готическа литература и немския черен романтизъм в термините на културния пренос. Ковачев чете Хофмановия текст съпоставително (на персонажно, сюжетно, междутекстово, жанрово, етическо равнище) с „Монахът“ на Луис и в готическия контекст на произведенията на други английски автори. Задълбочено се анализира работата на словесния, фантастичния и визуалния код в двата романа и синестезийното им съчетаване, характерно за немския автор.

Логически свързан с идеите на Ковачев е следващият текст на Иван Попов „Влиянията на тривиалната литература от XVIII и началото на XIX век в творчеството на Хофман“, който се фокусира върху компаративния прочит на „Еликсирите на дявола“ и „Монахът“. Съсредоточавайки се над разказвателните стратегии и изграждането на сюжета в произведенията на немския писател, Попов убедително аргументира хипотезата, че той „не само използва познати на тогавашната читателска публика фикционални образи, но също така прибегва и до утвърдени разказвателни техники, за да даде израз на една иновативна концепция за взаимоотношението между живот и литература“ (195).

Частта „Литературни паралели“ завършва с изследването на Витана Костадинова „Литературни паралели: Е. Т. А. Хофман и английските романтици“, което съпоставя ключови образи от новелата на Хофман „Пясъчният човек“ с репертоара на английските романтици. В центъра на вниманието е сблъсъкът между въображение и реалност, готическите сенки на страха, страха от женската фигура, виждането за екзистенциална йерархичност и специфичната техника на разказване, в която гледните точки се менят, оставяща свободата на читателите да изтълкуват художествената амбивалентност.

С „Рецепцията на „Еликсирите на дявола“ в превода на Панайот Чинков“ на Борис Минков се пристъпва към пето бдение „Еликсирите на двойника“. Анализът открива убедителни причини (характерна иконография на готическия роман в съчетание със засилената авторефлексивност на повествованието, както и причудливите речеве портрети на някои персонажи) Хофмановият текст да се интерпретира през призмата на различни жанрови образци – готически и сатиричен роман. Същевременно представя рецепцията му у нас благодарение на качествата на превода, направен от Чинков.

Следва теоретичното вглеждане на Камелия Спасова в понятието *das Unheimliche* като естетическа и психоаналитична категория през концепциите на Йенч, Фройд и много удачно съгласуваното с тях понятие *странната долина* на японския учен по роботика Масахиро Мори. Задълбоченият ѝ текст „*Das unheimliche*, миметичните машини и грешното разпознаване“ изследва „обезпокоително-странното“ в логиката на вътрешно/външно; човек/автомат; живо/неживо и стига до заключението, че „негативният анагнорисис или грешното разпознаване винаги е част от извънредната логиката на *unheimlich* (264).

За финал на тази част от сборника са избрани „Наблюдения върху раздвоението и двойничеството при Е. Т. А. Хофман и Кнут Хамсун“ от Илия Точев. Съпоставително са разгледани аспекти на раздвоението и двойничеството в новелата „Пясъчният човек“ и в романа „Мистерии“, като са подчертани приликите и разликите. При Хофман двойничеството е представено като експлицитно и сродяващо го с романтичeskото. При Хамсун – като загатнато и обвързано с водещите в творчеството му мотиви на отчуждението и странничеството.

Началото на предпоследната част, назована „Оптики на времената“, се поставя от новаторската интерпретация на употребата на часовете на деня и календарните конвенции при Хофман от Клео Протохристов. „Означения на времето в творчеството на Е. Т. А. Хофман – идиосинкразии и подривност“ представя достатъчно убедителна фактология и задава няколко възможни и обещаващи посоки за рационализиране на Хофмановите темпорални ориентири. От една страна, когато в творбата са посочени християнски празници (Коледа, Възнесение, Петдесетница и др.), упорито се наблюдава „неизменното дискредитиране на празника“ (294), а в случая със „Златната делва“ – и допълнително трагестизиране на евангелския разказ. От друга – систематичното обвързване на ден и час се интерпретира като

активизиращо директния сблъсък между делничната правдоподобност и приказната фантастика. И не на последно място, Протохристова посочва възможността за биографични съотнасяния при избора на конкретните времеви означения.

Следва текстът на Ласка Ласкова „Златните времена в „Златната делва“. Граматически бележки“, посветен на аотиране на морфосинтактично и на ниво темпорални отношения на единиците, с които се означават описваните събития, така че да бъде проверена хипотезата дали тези различия са маркирани граматически – чрез смяна на наративните системи, с които е изграден разказът. Представен е проектът на изследване през основните му компоненти: анотационната система и самата анотация на лексикално, събитийно и дискурсивно ниво. Данните позволяват „изследването на различни хипотези за мотивацията при избора на определени средства при изграждането на текстовата структура“ (314).

На свой ред, изследването на Мария Ендрева се вглежда в текста на „Малкия Цахес, наречен Цинобър“, но от различната перспектива на ретротопиите. След като разграничава идеология от утопия и обръща внимание на проявленията на фантастичното, през идеята за консерватизма като водещата идеология на немския романтизъм и въз основа на Хофмановото произведение, авторката проверява тезата за реакционния характер на романтическата литература, издигната от марксистическата школа. Заключениеето на „Ретротопията като идеологически инструмент на романтизма „Малкият Цахес, наречен Цинобър“ на Е. Т. А. Хофман“ убедително систематизира изложените аргументирани наблюдения.

Шеста част приключва с прелюбопитната съпоставка, развита от Елица Дубарова в „Техники на проглеждането“. Наблюдения върху наративните и теоретичните измерения на „оптиката“ при Хофман и Музил („Ъгловият прозорец“ и „Триедер“). Авторката проследява как посредством лорнета от разказа на Хофман и триедера от есето на Музил се ражда една изключително интересна естетическа провокация, указваща начина, по който възприемаме света отвъд видимостта. Интерпретацията на опосредстваното „проглеждане“ се провежда през корелацията болест – здраве, преминава през провокативната идея за „здравословен романтизъм“ у Хофман и достига до заключението, че „при единия е изпълнено със смисъла на „изцелението“, а при другия – със смисъла на „другото състояние“ (364).

Последната, седма част „Извънлитературни употреби“ включва два текста, отнасящи се до културните транскрипции на Хофмановото творчество и е в позиция на своеобразно обобщение. Първият – „Малкият Цахес, наречен Цинобър“ – извънлитературни употреби в България (1989 – 2010)“ е на Светла Черпокова и представлява кратък обзор на театралните, филмовите и няколко публицистични интерпретации на конкретния текст с екскурс към политическите особености на българската му рецепция. Според авторката вкусът на Хофмановите творби към „експеримента, подбужда към вариации и импровизации, заразява и вдъхновява“ (387), в добавка с неговото неklasическо възприемане в родния ни литературен

контекст обяснява протестната му приложимост и нестихващата му актуалност.

Вторият текст – „Международният научен интердисциплинарен форум „Ернст Теодор Амадеус Хофман в България“ в контекста на културната политика и „Пловдив – Европейска столица на културата 2019“ на Илиана Елдърова, припомня рамките, в които се помества българското честване на 200-годишнината на Хофмановата новела и поредицата от културни инициативи, които го възбуждат. Елдърова посочва, че научният интердисциплинарен форум, посветен на Хофман в Пловдив, е пример за обединителната роля на големите европейски улове. А в контекста на културната политика на ЕС се явява мероприятие от съществено значение за стимулиране на културното многообразие и запазване на културно-историческото наследство в национален и европейски мащаб.

Сборникът е доказателство за стойностния български принос в хофманознанието с качеството на научните анализи и сериозността на авторските хипотези. Той притежава европейски профил не само заради фокуса на проблематиката, а и заради двуезичната (български – немски/английски) си форма, която предполага широка достъпност до изследванията. Художественото оформление, техническата обработка, находчивата подредба, съставителската и редакторската работа също заслужават висока оценка. Сборникът би представлявал интерес не само за професионалната филологическа и изкуствоведска общност, но и за компаративистите, за изучаващите германска литература, за ценителите на творчеството на немския романтик и за всеки читател, изкушен от вълшебството и иронията на Хофмановия магичен език.

БЕЛЕЖКИ

1. Всяка част на сборника много удачно е наименована бдение, а изборът на това название е убедително аргументиран от съставителя още в уводните думи.

FASCINATION: E.T.A. HOFFMANN

✉ **Dr. Sonya Aleksandrova-Koleva, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0009-0004-2344-9393

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Plovdiv, Bulgaria

E-mail: sonyaaleksandrova@uni-plovdiv.bg